

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΟΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΕΚΤΟΝ
1931

ΤΟ ΑΓΙΟΛΙΘΑΡΟ

Ὑπό

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α. ΡΩΜΑΙΟΥ

Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Μὲ τὶς καλύτερες προσδοκίες γιὰ μιὰ περίεργη λαϊκὴ λατρεία ξεκίνησα μιὰ χειμωνιάτικη ἡμέρα τοῦ 1919 ἀπὸ τὴν Πρέβεζα γιὰ τοὺς Ἁγ. Ἀποστόλους, στὸ 19 χιλιόμετρο πρὸς τὰ Γιάννενα. Ἐκεῖ φυλᾶνε τὸ «Ἁγιολίθαρο», ποὺ κάνει θαύματα στὴν περιφέρεια καὶ σὰν ἀρχαιολόγος πίστευα, πὼς κάτι θὰ ἐσώθη σαυτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχαία λατρεία τῶν ἀργῶν λίθων. Μὰ ὅπως συμβαίνει πολλές φορές στὴν ἔρευνα, ἄλλα γυρεύει κανεὶς καὶ ἄλλα βρίσκει, χωρὶς νὰ εἶναι καὶ λιγώτερο σημαντικά.

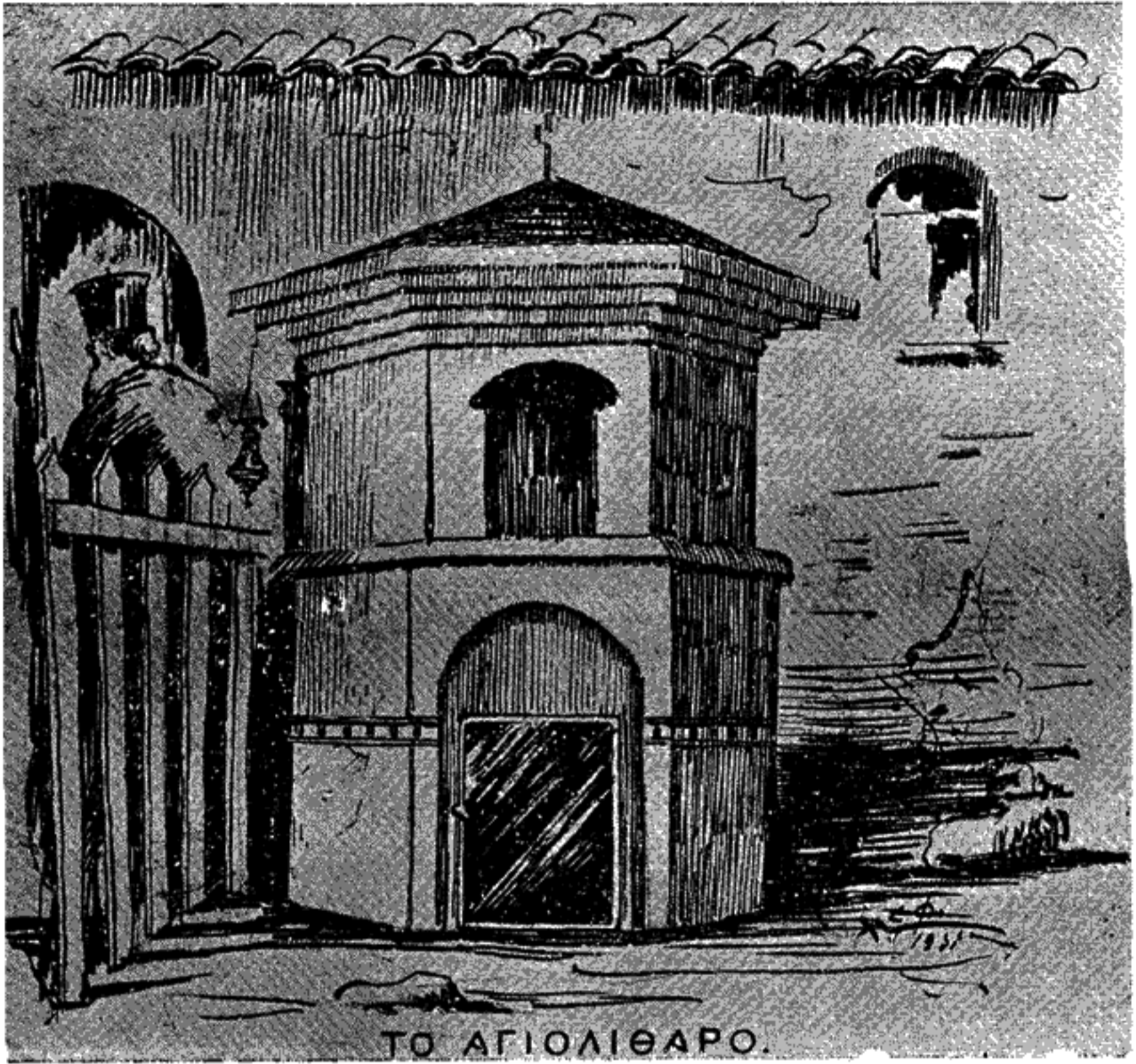
Στὸ δρόμο — ἦταν ἕνας θαυμάσιος περίπατος μὲ ἕλαφρὸ ξεροβόρι κοντὰ 4 ὥρες — πολλές φορές ἐσυλλογίστηκα, ἐσύγκρινα μὲ ἄλλες γνωστές μου λαϊκὲς δοξασίες καὶ προσπάθησα νὰ ἐρμηνεύσω τὶς εἰδήσεις ποὺ εἶχα προηγουμένως μαζέψει στὴν Πρέβεζα καὶ τὴν Καμαρίνα γιὰ τὸ θαυματουργὸ λιθάρι.

Πρῶτος ὁ κ. Β. Μπάλκος μὲ ἔκαμε γιαντὸ προσεχτικό. «Τὸ ἔχουν, μοῦ εἶπε, προσκύνημα στοὺς Ἁγ. Ἀποστόλους. Οἱ ἄρρωστοὶ φέρνουν μιὰ γύρα καὶ ἀφήνουν ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ δροῦχο τους». Στὴν Καμαρίνα ὁ λόγιος προεστὸς τοῦ χωριοῦ καὶ φύλακας στὰ ἀρχαία τῆς Κασσώπης Χρῖστος Νούσιας μὲ ἐπληροφόρησε, ὅτι οἱ Ἁγ. Ἀπόστολοι εἶναι μετόχι τῆς παλαιᾶς ἐπισκοπῆς Ρωγῶν καὶ Κοζῖλι. Κοντὰ στὸ Κοζῖλι καὶ τὸ ἐρημωμένο τώρα χωριό, τὸ Λιμπόχοβο, εἶναι ἡ παλαιὰ ἐκκλησία τῆς Ἀἰα-Δήτριαις (= Ὁδηγητρίαις). Πολλοὶ στὸ χωριό, συμπληρώνοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, μοῦ παράστησαν ἔτσι ἀπάνου κάτου τὰ πράματα. «Αὐτοῦ στὸ μετόχι ἦτανε κοντὰ ἕνα δέντρο παράξενο. Λὲν πὼς ἦταν κυπαρίσσι, μὰ δὲν εἶχε πουθενὰ ῥίζες. Ἄμα τὸκοψαν μιὰ φορά, ἔβγαινε αἷμα ποτάμι! Ἐφριξ' ὁ κόσμος. Φέρνουν πέτρες, πανιά, νὰ τὸ σταματήσουν... Πουθενὰ νὰ πάψη! Τέλος ἕνας φέρνει αὐτὴν τὴν πέτρα, τὴ βάνει ἀπάν-καὶ στὴ σιμὴ ἔπαψε τὸ αἷμα! Ἔτσι φάνηκε, πὼς ἡ πέτρα ἦταν θαυματουργή». Καὶ ὁ Γ. Παπακωνσταντίνου, παπᾶς στὸ Σέσοβο, μοῦ εἶπε πὼς ὁ ἀπόστολος Παῦλος πάτησε στὸ λιθάρι αὐτὸ καὶ κήρυξε. «Ἔτσι, ἀπὸ τότε πολλοὶ εἶδαν τὴν ὑγεία τους ἀπὸ τὸ Ἁγιολίθαρο».

Ὅλα αὐτὰ δὲν ἦσαν λίγο ὑλικὸ καὶ ἀρκοῦσαν γιὰ μία ἐργασία λαογραφική, ποὺ θὰ μπορούσα νὰ τὴν ἀναπτύξω ὅσο ἤθελα. Μὰ καὶ ἂν ἀκόμα μάζευα περισσότερες πληροφορίες; στὰ γύρω χωριά καὶ μοῦ ἔλειπε ἡ αὐτοψία καὶ ἡ ἐπιτόπια ἔρευνα, κάθε ἐρμηνεία, ὅσο σοφὴ καὶ ἂν φαινότανε, θὰ στεκόταν στὸν ἀέρα. Εἶναι σημαντικώτατο καὶ ἀπαραίτητο ἡ αὐτοψία γιὰ ὄσους θέλουν σοβαρὰ νὰ σπουδάσουν τὴ ζωὴ ἢ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Μέσα στὶς βιβλιοθήκες ἢ μὲ τις ἔμμεσες πληροφορίες μπορεῖ νὰ προετοιμαστῆ κανεὶς θαυμάσια, ἀλλὰ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ σωστὸς ἐρευνητής. Τὴν παλαιὰ αὐτὴ ἀλήθεια ἀντίκρισα σὲ ὅλη της τὴ σημασία ἄλλη μιὰ φορά, ὅταν τὸ κοντόβραδο ἔφτιασα στὸ μετόχι καὶ ἔρριξα μιὰ βιαστικὴ ματιὰ στὰ πράματα. Πόσο τὰ βρήκα διαφορετικά! Τὸ πρῶτο πρῶτο ποὺ μοῦ ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση ἦταν ἡ ἐξαιρετικὰ τιμητικὴ θέση τῆς θεραπευτικῆς πέτρας. Δίπλα στὴ νότια θύρα τῆς μικρῆς ἐκκλησιᾶς μέσα σὲ κάγκελα ἔχουν χτισμένα ἰδιαίτερο προσκυνητᾶρι τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, μὲ τὸ καντήλι μπροστὰ στὴν εἰκόνα, καὶ κεῖ μέσα φυλάνε τὸ Ἁγιολίθαιο (εἰκ. 1)¹. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι σὰν ἀπὸ κάποια θρησκευτικὴ ἀνησυχία ἔδωκαν στὸ λιθάρι τὴν κάτω θέση, ἀλλὰ καὶ ἔτσι καταλαβαίνει κανεὶς, ὅτι τὸ προσκυνητᾶρι ἔγινε περισσότερο γιὰ τὸ πολῦτιμο αὐτὸ κειμήλιο. Μὲ σπουδῆ κατανυχτικὴ ξεκλείδωσε τὸ φύλλο μὲ τὸ μεγάλο τζάμι ὃ καλόγερος καὶ μῶδειξε τὸ περιεχόμενο. «Νὰ τὸ Ἁγιολίθαιο καὶ νὰ τὰ αἷματα, ποὺ βαστᾶν ἀκόμα ἀπὸ τότε». Ἐσκυψα καὶ εἶδα μισοχωμένη μέσα σὲ παχὺ στρώμα ἀσβέστι μιὰ ἀνώμαλη καὶ χωρὶς ἐπιλεκτικὴ ἐπιφάνεια πώρινη πέτρα μὲ κάποια κοκκινωπὴ φλέβα στὴ μέση. Ἡ φλέβα αὐτὴ, πολὺ συχνὴ σὲ τέτια χωριά, ἦταν τὰ «αἷματα». Ὁ καλόγερος ὕστερα καὶ 2-3 ἄλλοι χωρικοὶ ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ τυχαῖα μοῦ ἀνέπτυξαν, πὼς γίνονται οἱ θεραπείες. «Φέρνουν οἱ συγγενεῖς τὸν ἄρρωστο καὶ πρῶτα θὰ κάνουν νυχτολειτουργία, κιαπὲ θὰ γδυθῆ ὁ ἄρρωστος, θὰ γυρίσῃ τρεῖς φορές γύρω καὶ θ' ἀλλάξῃ. Τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα θὰν τ' ἀφήσουν ἀδεκεῖ. Γυρίζουν καὶ οἱ Τοῦρκοι, ἀλλοῦ καλύτερα οἱ Τοῦρκοι, οἱ Γύφτοι... Μόνο δὲν κάνουν τὸ σταυρό τους. Αὐτὸ φανερώθηκε ἀπὸ τὰ ζῶα, ποὺ γιατρεύονταν ἅμα πήγαιναν κοντὰ σέ ἴνα βάτο, ποὺ βρέθηκε αὐτό». Ἐνας ἐπρόσθεσε: «Τὴν ἡμέρα πήγαιναν τὴν πέτρα σὲ ἄλλο μοναστήρι, στὴν Κοίμηση, ἀλλὰ τὴ νύχτα γύριζε μοναχὴ της».

Οἱ πληροφορίες αὐτὲς δὲν μὲ ἔκαμαν καὶ πολὺ σοφώτερο, ἀλλὰ ὅταν μόνος μου ἐτράβηξα κατὰ τὸ Ἅγιο Βῆμα εἶδα ἀμέσως, ὅτι ἡ πέτρα αὐτὴ στὴ φυσικὴ της κατάσταση δὲν ἦταν μοναδικὴ στὸν τόπο.

¹ Τὴν εἰκόνα ἐσχεδίασε ὁ νεαρὸς καλλιτέχνης κ. Χρ. Λεφάκης σύμφωνα μὲ τὰ σκίτσα καὶ τίς μετρήσεις μου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Πολλὰ ἄλλα παρόμοια πώρια μὲ ἀσβέσι καὶ τούβουλα ἐνωμένα ἦσαν δῶ καὶ κεῖ σπαρμένα σιὴν ἀνατολικὴ καὶ βόρεια πλευρὰ τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ ἦταν φανερό, ὅτι ἦσαν ἀπομεινάρια παλαιοῦ ῥωμαϊκοῦ ἢ παλαιοχριστιανικοῦ ἔρειπίου. Τότε διαμιᾶς θυμήθηκα τὴ Μαργαρώνα τῆς Πρέβεζας. Ἐξω δηλαδὴ ἀπὸ τὴν πόλη λίγο καὶ κατὰ τὸ βορειανατολικό της μέρος βρίσκονται τὰ ἔρειπια ῥωμαϊκοῦ πιστεύω βαλανείου καὶ μία καμάρα μισοχαλασμένη μὲ εὐρύχωρη τρύπα στὰ πλάγια. Οἱ ἄρρωστοι ἐδῶ γιastreύονται, ἅμα περάσουν γδυτοὶ τὴν τρύπα καὶ φέρουν μερικοὺς γύρους ἀπὸ τὴν καμάρα. Τὸ κύριο λοιπὸν μέρος τῆς θεραπείας εἶναι τὸ τρυποπέραςμα καὶ τὸ γύρισμα, πὺ μοιάζει μὲ τὰ ἀμφιδρόμια τῶν ἀρχαίων (γάμος, εἰσαγωγή νέου δούλου) καὶ σημαίνει ἀφιέρωση εἶναι συμπληρωματικό. Ἐξάπαντος παλαιότερα δὲν θὰ ἦσαν διαφορετικὰ τὰ πράγματα καὶ στοὺς Ἀγ. Ἀποστόλους. Ὅταν δηλ. διατηροῦνταν καλύτερα τὰ ἔρειπια θὰ ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ κάποια τρύπα καὶ θὰ ἐγίνετο τὸ τρυποπέραςμα καὶ ὅταν τὸ χάλασμα σκόρπισε καὶ ἐγινε ἴσωμα περιορίστηκαν στὸ ἔθιμο τῆς περιφορᾶς γύρω ἀπὸ μιὰ σημαδιακὴ πέτρα. Γιατὶ ποτὲ δὲν μποροῦσε ὁ θαματοουργὸς τόπος μὲ τὴν κατάρρευση τοῦ ἔρειπίου νὰ χάσῃ τὴν παλαιὰ δοκιμασμένη ἀξία του. Ἔτσι ἡ πληρέστερη τελετὴ τῆς Μαργαρώνας διαφωτίζει ἀρκετὰ τὸ ζήτημα. Ἡ γειτονικὴ ἐκκλησία ἐτόνιζε βέβαια τὴν πίστη στὰ θαύματα. Ἀκόμα στὴν Πρέβεζα ἐσημείωσα, ὅτι τὸ γύρισμα τῶν ἀρρώστων γίνεται καὶ στὴν Ἁγία Παρασκευὴ τῆ Ζαβάκα καὶ στὴν Ἁρτα στοὺς Ἁγίους Πάντες. Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ τρυποπέραςμα;

Γιὰ τὸ ἔθιμο αὐτό, πὺ εἶναι γνωστὸ σὲ πολλοὺς Ἑλληνικοὺς τόπους καὶ στὴ λοιπὴ Εὐρώπη ἔγραψε ὀλίγα ὁ ἀείμνηστος ἰδρυτὴς τῆς λαογραφίας Ν. Πολίτης στὰ Λαογραφικά του Σύμμεικτα, τόμ. Β' 284 κέ. Ἀκόμα λίγες εἰδήσεις μπορεῖ νὰ βρῆ κανεὶς σπαρμένες στοὺς διάφορους τόμους τῆς Λαογραφίας. Μὰ ἀξίζει νὰ προσέξωμε στὴν παρακάτω διήγηση γιὰ νὰ πάρωμε μιὰ ἰδέα φωτεινότερη. Τὴν ὀφείλω στὴ Λάμπραινα ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσσο τῆς Αἰτωλίας, μιὰ γυναῖκα ἡλικιωμένη γνήσιου λαϊκοῦ τύπου, καὶ εἶναι ἡ πλατύτερη καὶ πλουσιώτερη εἰς εἰδήσεις ἀπὸ ὅσες εἶναι δημοσιευμένες.

«Τὸ κακὸ πάλι τῆς Βασίλος τῆς Πρεβεζιάνας δὲ ματάγινε. Αὐτὴν ἡ μαύρη ἔντεσε, πειράχτη μαθὲ ἀπὸ ἀερικά, ζουρλάθη. Τὶ γιαιτρούς, τί στὸν Προυσὸ τὴν πήγανε, πουθενὰ νὰ ἰδῆ τὴν ὑγεία της. Ὅστερ' ἀπὸ χρόνια ἔγιανε μὲ τὸ τρυποπέραςμα. Τὴν πῆραν ἑπτὰ νομάτοι, τέσσερες ἄντρες ἀρματωμένοι καὶ τρεῖς γυναῖκες, καὶ τράβηξαν περνῶντας τὰ μεσάνυχτα στὸν ἔρημο, πὺ νὰ μὴ λαλάη κόκκοτος. Οἱ γυναῖκες πῆραν μαζί τ'ς μιὰ χελώνα, τρίχες ἀπὸ κατάμαυρο γουρούνη, φτερὰ ἀπὸ κόττα ἀσημάδη καὶ πᾶτους ἀπὸ παπούτσια, ἀποφόρια. Στὸ δρόμο ἄκουγαν σκουζμό, ποδο-

βολή ἀπὸ ἄλογα, ἦτανε τρισκαταραῖοι. Οἱ ἄντρες ντουφέκισαν μὲ τὸ ζερβὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου καὶ στὴ μέση. Ἄμα φτάσαν στὸν τόπο εἶχαν σκαμμένα ἀπὸ τὴν ἡμέρα σ' ἓναν ὄχτο τὴν τρυπα, κάψαν πρῶτα τὰ πράματα καὶ πέρασε ἡ Βασίλο δλόγδυτη μέσα ἀπὸ τὴ γῆς. Στὴν ἄλλη μεριὰ τὴν ἔντυσαν μὲ ἄλλα ῥούχα καὶ φευγούλα....»

Στὴ διήγηση τῆς Λάμπραινας ἐπρόσθεσε ὁ ἄντρας της, ὁ Λάμπρος, ἄλλη πλούσια λαϊκὴ ψυχὴ, δύο σημαντικὰ πράματα. Πρῶτον, ὅτι τὴ φωτιά αὐτὴ δὲν τὴν ἀνάβουν ἔτσι μὲ σπύρτα ἀλλὰ τρίβοντας τὸ ἓνα ξύλο μὲ τὸ ἄλλο καὶ τὴ λέν ξυλοφωτιά. Ἐπειτα, ὅτι καὶ στὸ Δραχμάνι, στὴν Ἐλάτεια, περνᾶν τοὺς ἄρρωστους ἀπὸ μιὰ τρυπα πού τὴ λέν Στοιχειό.

Ἔτσι βλέπομε καθαρὰ τὴ λογικὴ τῆς θεραπείας. Οἱ δαίμονες, τὰ ἀερικά, πού ἐβασάνιζαν τὴ φρενοπαθῆ Βασίλο, ἀφήνουν τὸ θῦμα τοὺς ἐλεύθερο, ἅμα τοὺς φερθῆ κανεῖς, ὅπως τοὺς χρειάζεται. Δὲ φτάνει μόνονὰ τοὺς φοβερίσουν μὲ τίς ντουφεκιές—πρέπει μὲ τὸ ζερβὶ νὰ ῥίξουν, μὲ τὸ δεξιὸ δὲν τοὺς πιάνει—χρειάζεται καὶ νὰ τοὺς μαλακώσουν—τὰ μαῦρα πράματα πού καίονται τοὺς ἀνήκουν—νὰ τοὺς γελάσουν μὲ τὸ ἄλλαγμα τῶν ῥούχων καὶ τὸ παραδοξότερο νὰ κάμουν δικό τους τὸν ἄρρωστο. Γιατὶ ὅταν ὀδηγοῦν «στὸν ἔρημο» περνῶντας τὰ μεσάνυχτα τὴ δυστυχισμένη Βασίλο, τί ἄλλο κάνουν παρὰ νὰ τὴν παραδίνουν στοῦ διαβόλου τὴ διάθεση. Ἡ τρυπα μέσα στὴ γῆς εἶναι ἡ ἴδια φωλιά καὶ πέρασμα τῶν δαιμόνων. Γιαντὸ στὴν Ἐλάτεια μιὰ ὠρισμένη εἰδικὴ τρυπα τὴ λέν Στοιχειό καὶ ἄλλοῦ συνηθίζουν νὰ περνᾶν τοὺς ἄρρωστους ἀπὸ τρυπες κουφαλιασμένων δέντρων, ὅπου βέβαιο εἶναι, ὅτι μαζεύονται δαίμονοι. Τὸ τελευταῖο μέσο μοιάζει μὲ ὁμοιοπαθητικὴ θεραπεία καὶ εἶναι πραγματικὰ τέτια. Πολλὲς παρατηρήσεις παρμένες ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα καὶ τὴ σημερινὴ λαϊκὴ λατρεία τὴ βεβαιώνουν. Ἀντὶ πολλὰ ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀναφέρω ἓνα τέτιο παράδειγμα. πού τὸ ἔζησα μικρὸς στὸ χωριό μου, Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας. Ἡ περίφημη ἐκεῖ γιάτρισσα τῶν ἐπιληπτικῶν, ἡ Μαντολιού, ἔδινε γιὰ γιαιτρικὸ σκόνη ἀπὸ παιδιὰ ἀβάφτηγα, πού τὰ ξέθαβε κρυφὰ καὶ τὰ ἔκαιε στὴ φωτιά τὰ μεσάνυχτα. Ἡ ἀτιολογία εἶναι φανερὴ, γιατί ἓνας δαίμονας πού θὰ γύρευε νὰ πιάση καὶ ταραξῆ τὸ γνωστό του ἄρρωστο θὰ τραβγιόταν ἀποκεῖ, ἅμα ἔβλεπε τὴ θέση πιασμένη ἀπὸ ἄλλο συνάδελφο. Καὶ οὔτε θὰ εἶπῆ κανεῖς, ὅτι τὸ ὁμοιοπαθητικὸ αὐτὸ μέσο δὲν συμβιβάζεται μὲ τὰ ἄλλα. Γιατὶ μέσα στὴν ταραγμένη ἀπὸ τὴ συμφορὰ ἀνθρώπινη ψυχὴ βρίσκουν πλάϊ θέση καὶ οἱ πλέον παράξενες καὶ ἀντιφατικὲς ιδέες.

Ἡ παρέκβαση σὲ ἄλλους τόπους καὶ παραδόσεις δὲν ἦταν ἀκαρπῆ γιὰ τὴν ἔρευνά μας. Ἐξάπαντος τὸ Ἁγιολίθαρο ἐκληρονόμησε τὴ σημασία τοῦ παλαιότερου ἔρειπίου, πού σὰν τὴ καμάρα τῆς Μαργαρώνας

ἐχρησίμευε γιὰ τρυποπέρασμα. Τὸ χάλασμα εἶναι τόπος ἀγαπητὸς γιὰ τὰ δαιμόνια, ἀλλὰ γιὰ τὴ θεραπευτικὴ δύναμη τῆς τελετῆς δὲν εἶναι παράξενο πὼς ἐσυνδυάστη μὲ τὴν ἐκκλησία. Ἄλλοῦ δὲ συνδυασμὸς εἶναι τελειότερος, ὅπως στὴν Ἀγία—Παρασκευή, χωριὸ τῆς Λέσβου κοντὰ στὴν Καλλονή, ὅπου τὸ τρυποπέρασμα γίνεται τρεῖς φορές μέσα ἀπὸ τρυπα τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐρειπωμένης ἐκκλησιᾶς τοῦ Ἀη-Θεράπη¹. Ἡ ἐκκλησία μὲ τοὺς ἁγίους τῆς ἔκαμε βέβαια νὰ λησμονηθοῦν οἱ παλαιοὶ συντελεστὲς τῆς θεραπείας, ἀλλ' ἕνα ἴχνος τους βλέπω στὸ χρόνο τῆς τελετῆς, γιὰτι ὕστερ' ἀπ' τὴ νυχτολειτουργία καὶ περνῶντας τὰ μεσάνυχτα γίνεται ἡ ἰδιαίτερη τελετή. *Μακάρων τε νύκτες ἔασι*, λέγει ὁ Ἡσίοδος. Ἀλλὰ γιὰτι ἐντοπίστηκε ἡ θεραπευτικὴ δύναμη στὸ ἕνα αὐτὸ λιθάρι, πρέπει τώρα καλύτερα νὰ ἐξετάσωμε.

Ἐδῶ μᾶς βοηθεῖ ἡ ἱστορία τοῦ δέντρου. Ἦταν κυπαρίσσι παράξενο, δὲν εἶχε πουθενὰ ῥίζες καὶ ἄμα τό ἴκοψαν ἔβγανε αἷμα. Τέτιες ἀντιλήψεις γιὰ δέντρα, πῶχουν ζωὴ καὶ ψυχὴ εἶναι γνωστὲς καὶ στὴν Ἀρχαιότητα καὶ σήμερα παντοῦ στὶς ἑλληνικὲς χῶρες. Τί ἄλλο εἶναι αἱ Ἀμαδρυάδες Νύμφαι, ποὺ «ἐγεννῶντο ἄμα ταῖς δρυσι καὶ ἄμα ταῖς δρυσι ἐφθείροντο» (Σχολ. Ἀπολλ. Ροδ. Β, 478); Θυμοῦμαι, μὲ τί φρίκη διηγήθηκε ὁ ἀπλοϊκὸς ἀγωγιάτης μου ἀπὸ τὴν Παύλιτσα, κοντὰ στὴν ἀρχαία Φιγάλεια, τὴ θλιβερὴ τύχη ἑνὸς χωριανοῦ του. «Ἐβαλ' ὁ ἄμοιρος φωτιά σ' ἕνα βατιῶνα γιὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ χωράφι του καὶ κεῖ ποὺ ἔτριζαν τὰ κλαριά ἀπὸ τὴ φωτιά ἀκούει ἕνα ἄχ... καὶ βλέπει μιὰ θεώρατη Νεράϊδα ποὺ πετάχτη ἀπὸ μέσα θυμωμένη. Τὸν ἐλάβωσα τὸν ἄνθρωπο, ἐσοῦρθηκε μῆνες καὶ στὸ χρόν' ἀπάνου πέθανε». Γιὰ τὶς δοξασίαις αὐτές, ἀρχαῖες καὶ νέες, ἀρκετὰ ἀναφέρει ὁ Πολίτης στὶς πολύτιμες Παραδόσεις του 324, 326 καὶ 327. Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη παράδοση (κατὰ τὸν Χαρίσιον Μεγδᾶνον, Ἑλληνικὸν Πάνθεον. Ἐν Πέστη 1812 σ. 502): «Στὰ μεγάλα δέντρα δὲν κοιμῶνται ἀποκάτου γιὰτι ἔναι στοιχειωμένα. Ὅταν κόβουν ἀπ' αὐτὰ καὶ τὸ ἰδοῦν πὼς γέρνει, πέφτουν προύμυτα καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τους ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου καὶ τοὺς λαβώσῃ. Καὶ στὸν κορμὸ στὴ μέση ὕταν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα γιὰ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ δρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου· τί ἄλλιῶς θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοψομεσιάσῃ». Ἡ τόσο παλαιὰ δημοσι-

¹ Τὴν ἀνακοίνωσιν ὁφείλω στὸ συνάδελφό μου κ. Εὐαγγελίδην. Ὁ ἴδιος προσθέτει ὅτι τὰ ἀρρωστα παιδιὰ πρέπει νὰ τὰ πᾶν στὸν Ἀη-Θεράπη καβάλα στὴ ῥάχη καὶ νὰ μὴν πατήσουν χῶμα, βέβαια γιὰ νὰ χάσουν τ' ἄχναρια τους ἄλλοι ἐχθρικοὶ δαίμονες. Καὶ ἡ κυρία Εὐαγγελίδην θυμήθη, ὅτι κοντὰ στὴ Μυτιλήνη, στὸν κόλπο τῆς Γέρας, εἶναι ὁ Ἀη-Θεράπης ὁ Τζαντζαλιάρης!

ευμένη αὐτὴ παράδοση παρουσιάζει τὸ σπουδαῖο ἀνάλογο τῆς πέτρας, πὺ ἀπομακρύνει τὸν κίνδυνο. Εἶδαμε, πὺς στὴ τραγικὴ περίσταση σταμάτησε τὸ αἷμα τὸ θεραπευτικὸ λιθάρι τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων. Βέβαια, γιὰ νὰ συνεννοοῦμεθα, ἡ τραγικὴ αὐτὴ περίσταση δὲν σημαίνει πραγματικὸ γεγονὸς, ὅπως τὸ ἐννοοῦμε, ἀλλ' ἔχει ὅμως τὴν ἀξιοσέβαστη πραγματικότητά της μέσα στὴ διανόηση τοῦ λαοῦ. Ἐχρειαζόταν ὁ λαὸς νὰ ἐξηγήσῃ, γιὰτὶ ἡ σπουδαία αὐτὴ πέτρα ἔχει αὐτὲς τὶς κοκκινάδες καὶ τὸ ἔκαμε μὲ τὰ μέσα τὰ δικά του, παίρνοντας τὴ διάχυτη παντοῦ ἰδέα, πὺς ξεψυχᾶν τὰ θεριακωμένα δέντρα καὶ τοποθετῶντας τὴν ἱστορία κοντὰ στὸ μετόχι. Ἔτσι καὶ ὁ λίθος μὲ τὸ νέο θαῦμα ἐδυνάμωσε τὴν ἀτομικότητά του καὶ ἔγινε τὸ περιφημο στὰ περίξ Ἁγιολίθαρο.

Ἄν καὶ μεταφερόμενος ὁ μῦθος τοῦ δέντρου σὰν ἓνα ἐπεισόδιο τῆς ἱστορίας τοῦ λίθου, ὅμως ἀξίζει περισσότερο τὴν προσοχή μας γιὰ τὴν πληρότητα καὶ τὴ μορφολογικὴ του ἀξία. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ, πὺ μαθαίνομε ἀπὸ νεοελληνικὴ παράδοση, ὅτι, σὰν κόβεται καὶ ξεψυχᾶει ἓνα μεγάλο δέντρο, βγάζει αἷμα σὰν ἄνθρωπος. Θὰ παρουσιαστοῦν ἐξάπαντος καὶ ἄλλες, γιὰτὶ παγκόσμια καὶ πανάρχαια εἶναι ἡ ἰδέα, ὅτι ζωὴ καὶ αἷμα εἶναι ἓνα. Ἄπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἔχομε τὴν ὠραία ποιητικὴ διατύπωση τοῦ Βιργιλίου στὸ ἐπεισόδιο τοῦ Πολυδώρου. Ὅταν ὁ Αἰνείας φεύγοντας τὰ παράλια τῆς Τροίας ἐπιθυμεῖ νὰ θυσιάσῃ καὶ ψάχνοντας γιὰ μυρτιὰς εὐρίσκει μερικὲς ἀπάνου στὸν ἄγνωστον σ' αὐτὸν τάφο τοῦ Πολυδώρου, προσπαθεῖ τότε νὰ ξερριζώσῃ τὰ χλωρὰ κλαδιὰ γιὰ τὸ σκοπὸ του. Μὰ πρῶμα ἀπίστευτο — βλέπει τὶς σπαραγμένες ρίζες νὰ ματώνουν καὶ νὰ γεμίζουν μὲ αἷμα ἄφθονο τὰ χέρια του. Καὶ ἀμέσως: (Αἰν. III, 39)

. gemitus lacrimabilis imo
auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris
«quid miserum, Aenea, laceras?
βαρὺ ἀναστέναγμα καὶ ἄνθρωπινη λαλιά
ἀκούγεται βαθιὰ ἀπ' τὸν τάφο
«γιατὶ σπαραζεις με τὸ δύστιχο, Αἰνεία;

Βέβαια ἡ ὁμορφιὰ τῶν στρογγυλῶν κομψῶν στίχων τοῦ Βιργιλίου δὲν ἔχει τίποτε νὰ κάμῃ μὲ τὴν ἀπλὴ διήγηση τῶν χωρικῶν τῆς Καμαρίνας, μὰ τὸ δραματικὸ μέρος καὶ ἡ συγκίνηση τῆς λαϊκῆς ψυχῆς του δὲν ἦτανε μικρότερα.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο τοῦ ὑπερφυσικοῦ δέντρου ἦταν ἀκόμα, ὅτι δὲν εἶχε ρίζες. Ρητὰ εἰπωμένο δὲ βρίσκω τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ σὲ καμιά

παράδοση, ἀρχαία ἢ νέα. Μόνο γενικὰ μπορεῖ νὰ εἰπῆ κανεὶς, ὅτι ἓνα θαυμάσιον θεϊκὸ δέντρο δὲν θὰ εἶναι κινονικό, ὅπως τὰ ἄλλα, καὶ ὅταν στὸ πλοῖο τῶν Τυρρηνηῶν πειρατῶν ἄξαφνα ὁ ἱστός γίνεται θαλερὸ κυπαρίσσι μὲ κλῆμα πλεγμένο (Ὅμηρ. ὕμν. Ζ, 38), γιὰ νὰ δείξη τὴν παρουσία τοῦ Διονύσου, ἐννοεῖται βέβαια, ὅτι γιὰ ῥίζες δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος. Τὸ ἴδιο θὰ εἰποῦμε καὶ γιὰ τὸ ῥαβδί τοῦ Ἄγιο-Βασίλη

Ξερὸ ῥαβδί, χλωρὸ ῥαβδί, χλωροὺς βλαστοὺς πετάει
καὶ γιὰ ὅλα τὰ θαύματα, ὅπου τὰ ξερὰ ξύλα βλαστάνουν.

Ἄλλὰ τὸ παράξενο χαρακτηριστικὸ τοῦ δέντρου δίχως ρίζες ὑπάρχει νομίζω κρυμμένο σὲ μιὰ ὠραία σπαρτιατικὴ παράδοση, ποὺ ἐδημοσίευσε καὶ ἐσχολίασε ὁ Πολίτης* (Παραδόσεις, 327 σ. 920 κῆ.). «Ἐπὶ Τουρκίας ἓνος πασιᾶς διασκέδαζε σὲ μιὰ ὠραία θέση κοντὰ στὸ Μιστρᾶ. Ὁ ὑπὴρρέτης του ἓνα χριστιανόπουλο ἐμελαγχόλησε γιὰ τὰ ὠραῖα αὐτὰ μέρη νὰ τὰ ἔχουν οἱ Τοῦρκοι καὶ τόνισε ὅτι πάλι δικὰ μας θὰ γίνουν Ἐθύμως ὁ πασιᾶς καὶ ἀρπάζει τὴ ξύλινη σούβλα καὶ λέει, ἂν τὸ ξερὸ παλούκι βγάλῃ κλαδιὰ τότε θὰ γίνουν δικὰ σας αὐτὰ τὰ μέρη. Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἐρρίζωσε ἡ σούβλα στὴ γῆ καὶ ἐπειδὴ ὁ πασιᾶς ἔχωσε τὴ σούβλα στὴ γῆ ἀπὸ τὴ μύτη, ἔβγαλε τὸ κυπαρίσσι τὰ κλαριά του γερμένα πρὸς τὰ κάτω, ἔγινε θυλικὸ κυπαρίσσι». Αὕτῃ εἶναι μὲ συντομία ἡ παράδοση τῶν περιχώρων τῆς Σπάρτης. Ὑποθέτω, ὅτι τὸ κυπαρίσσι τῶν Ἄγ. Ἀποστόλων, τὸ ἄρριζο, εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶμα μὲ τὸ θηλυκὸ κυπαρίσσι τοῦ Μιστρᾶ. Ὅτι καὶ αὐτὸ δὲν εἶχε ρίζες, κρύβεται μέσα στὸ περιστατικό, ὅτι ἡ μύτη τῆς σούβλας, δηλ. ἡ κορυφή τοῦ δέντρου ἦταν ἀνάποδα βαλμένη. Γιαυτὸ καὶ τὸ κυπαρίσσι ἔγινε θηλυκὸ, μὲ τὰ κλαριά του κάτω γερμένα.

Τελειώνοντας τώρα τὴν ἔρευνα πρέπει νὰ εἰποῦμε, ὅτι, ἂν εἶδαμε κάτι στὸ βάθος τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, τὸ ἐπιτύχαμε μόνο μὲ φῶς τῆς ἀγάπης καὶ συμπάθειας σὲ κάθε ἀνθρώπινη μορφή ζωῆς, ὅσο ξένη καὶ διαφορετικὴ καὶ ἂν φαίνεται μὲ τὶς δικές μας. Ἐνας βέβαια ἱεροκῆρυκας μπορεῖ νὰ θυμώσῃ γιὰ τὴν εἰδωλολατρεία ἢ ἓνας ψυχρὸς ὀρθολογιστὴς θὰ μιλήσῃ μὲ περιφρόνηση γιὰ τὶς δεισιδαιμονίες. Τοῦ κάκου ὅμως. Θὰ μείνουν καὶ οἱ δύο τους ἔξω ἀπὸ τὴ λαϊκὴ πραγματικότητα καὶ ἀλήθεια. Διότι ἀγνοοῦν, ὅτι δὲν εἶναι τὸ μεγαλύτερο κακὸ ἢ παχυλὴ ἀμάθεια καὶ παραγνωρίζουν τὸ γεγονός, ὅτι τὰ δυσκολώτερα προβλήματα τῆς ζωῆς, ἀρρώστειες νευρικῆς χρόνιες καὶ ἀνίατες, εἶναι κοινὰ εἰς ὅλους μας. Καὶ μόνο μὲ τὴν προϋπόθεση αὕτῃ θὰ μπορέσῃ ὁ ἐρευνητὴς νὰ ἰδῇ, τί σπουδαία προσπάθεια κάνει ὁ λαὸς γιὰ τὴ λύση τῶν μεγάλων ζητημάτων καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴ λογικὴ καὶ μορφολογικὴ ἀξία τῆς πορείας του. Θὰ εὔρη τότε δικαιολογημένους τὶς μεγαλύτερες ἀντιφάσεις μέσα στὴ ζαλισμένη ἀπὸ

τις συμφορές ἀνθρώπινη συνείδηση. Καὶ τὸ προσκυνητᾶρι τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων μὲ τὸν ἀλλόκοτο συνδυασμὸ τόσο ἀντιθέτων λατρειῶν θὰ τοῦ φανῆ ἴδρυμα πολὺ φωτεινὸ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινο.

Θεσσαλονίκη. Νοέμβριος 1931

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

«Δωδώνη» Πανηπειρωτικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα, τόμος Α' 1931—1932.

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἐξεδόθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρὰ τοῦ κ. Χ. Κατσάλιδου ἡμερολόγιον ὑπισχνούμενον καὶ συνέχειαν. Ἡ ἔκδοσις, ἀρκετὰ πολυτελής καὶ εὐπρόσωπος, παρουσιάζει ἱκανὸν ἐνδιαφέρον, εἰὰν δὲ πραγματοποιήσῃ τὰς περὶ συνεχίσεως ἐπαγγελίας, ὅπερ εὐχόμεθα ὀλοψύχως, θὰ ἀποτελέσῃ ἀσφαλῶς πολύτιμον ἀποθήκην Ἡπειρωτικοῦ ὕλικου, προσλαμβάνουσα σὺν τῷ χρόνῳ χαρακτῆρα περιοδικοῦ συμφώνως πρὸς τὸν τίτλον τῆς καὶ συμπληροῦσα τὰς ἀναποφεύκτους κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν ἀτελείας.